

“L'artist Jean est à la réception, il peut venir ?”

Na een uitvoerige begroeting en beleefde introducties wil Jean wanneer hij bij ons aan tafel komt zitten graag een thee drinken, geen koffie. Hij bekijkt de posters aan de muur, elk in andere kleur, een andere naam van een kunstenaar uit Lubumbashi, een andere titel en een ander toekomstbeeld. Jean herkent Sando Marteau, een lokale beroemdheid, televisieacteur, zanger, verhalenverteller; iederéén herkent hem. Een jaar eerder was deze ster één van zes artiesten die meewerkten aan het project MAONO 02012. Samen met studenten uit Brussel en Lubumbashi zong en danste hij *Hola!*, een vrolijke melodie met optimistische strofen over menselijke eenheid. Jean heeft ook aandacht voor de poster met een foto van de jonge dichter Claus Sinzo Anzaa, die voor MAONO een complex gedicht over zijn geboortestad Goma schreef, waarin hij er naar uitkijkt morgen nog te bestaan. De jonge man lijkt volgens Jean te wijs voor zijn jaren “en zo welbespraakt” voegt hij bewonderend toe als we twee jaar na deze eerste ontmoeting op het terras van onze hotelkamer, elkaar in Antwerpen weerzien en terugblikken op het project.

In 2013 bracht MAONO voor het tweede jaar op rij een veertigtal mensen bij elkaar voor een culturele uitwisseling en een toekomstverkenning in Lubumbashi, de provincie hoofdstad van Katanga in de Democratische Republiek Congo. Jean had al voor we hem brieften over de opzet van het project voor de co-creatie van toekomstbeelden, een voorstel klaar voor de toekomstvisie die hij samen met vier jonge deelnemers zou uitwerken in de laatste week van de uitwisseling. In het dikke schetsboek dat hij meebracht naar ons hotel in het centrum van de stad, staan berekeningen, tabellen en diagrammen, teksten en tekeningen. Op sommige vellen bracht de kunstenaar zelf ruitjes aan voor de rijen en kolommen met berekeningen van de bewegingen van de machines die hij creëert. Op andere pagina's maakte hij technische weergaven van de elektrische circuits die de machines aandrijven of keurig in detail uitgewerkte ontwerpen en abstracte composities met cirkels. Jean aarzelt niet om er tekst en uitleg bij te geven. Hij vertelt op een rustige toon, in mooi Frans waaraan iedere inwoner van Lubumbashi kan horen dat hij het in een seminarie leerde. In de melodie van zijn woorden, zit nauwelijks een pauze. Na elke volzin, volgt een bijgedachte, een uit het leven gegrepen illustratie of een gedetailleerd tegenargument.

“Ik weet wat ik met de jongeren wil doen. We zullen het hebben over het onevenwicht in de wereld. Ik heb een theorie die kan verklaren waarom jullie Europeanen boten bouwden om de wereld te veroveren, terwijl wij toen zelfs niet dachten aan ontdekkingsreizen. Men heeft het in dat verband soms over het klimaat en dat is niet verkeerd, maar er is meer. Omdat de aarde een bolvorm heeft en om haar eigen as draait, moet wie aan de evenaar woont elke dag een veel langere afstand afleggen dan wie dichterbij de polen leeft. Die grote omwenteling, dat is vermoeiend, wij zijn moe. De aarde draait ook om de zon heen en ik stel voor om nog een derde omwenteling toe te voegen. Zo kunnen we misschien een nieuw evenwicht vinden. Ik noem het werk *Trotation*, een samenvoeging van 'rotation' en 'translation' de benamingen voor de twee oorspronkelijke draaiende bewegingen van de planeet.”

Bedoelt hij het letterlijk? Zijn de Afrikanen moe? Of lui misschien, zoals Professor Adad Adnan hem hoorde zeggen? Net voor *Trotation* in de lente van 2015 naar Antwerpen zou verhuizen om deel uit te maken van de collectie van het MuHKA, gaf de kunstenaar in eigen stad nog een presentatie en demonstratie van het werk. De oude Professor Adnan, die 20 jaar eerder ook aanwezig was op de eerste tentoonstelling waaraan Jean ooit deelnam, kwam kijken en luisteren. Achteraf nodigde de professor in de Rechten Jean bij hem thuis uit voor een gesprek dat hij opende met een kritische reflectie op het idee dat Afrikanen lui zouden zijn. “Ik heb de professor niet tegengesproken” zegt de kunstenaar. “Hij gaf het voorbeeld van een Afrikaanse huismoeder die elke dag met een grote bussel hout, jerry cans water of een andere vracht op haar hoofd en ook nog een kind op haar rug vele kilometers aflegt. Elke dag opnieuw, elke dag die last, elke dag die warme zon en die lange afstand. Zo iemand kan je toch niet lui noemen, vond de professor. Ik dacht er het mijne van. Ik respecteer die maman. Ze werkt heel hard, ze zweet, maar dat ze steeds datzelfde patroon blijft volgen, geen andere oplossing zoekt, geen alternatief bedenkt op die inefficiënte dagelijkse praktijk, is dat geen luiheid?” Jean is streng, berusting begrijpt hij niet. Hij zoekt naar systemen en werkwijzen en naar mogelijkheden voor een andere maatschappelijke organisatie. Hij gelooft dat het anders kan en daarvan wil hij ook zijn omgeving graag overtuigen.

De kunstenaar is er zich goed van bewust dat zijn houding en zijn uitingen van ontevredenheid over hoe de dingen in zijn stad en zijn land (niet) geregeld worden, niet altijd in goede aarde vallen en zelfs gevaarlijk kunnen zijn. Een paar keer per week neemt Jean het openbaar vervoer. In het overvolle Japanse minibusje, luistert hij naar de gesprekken. "Als ik gehoord heb wie iedereen is, wie er zwijgt en waarover de anderen praten, dan sla ik toe. Dan stel ik een vraag of provoceer ik met een ander standpunt. Het is al gebeurd dat ze me een lastpost vonden en dat ik uit het busje gezet werd. Vaak wordt ik tegengesproken of komt er iemand aan de terminus me zeggen dat mijn filosofie kant noch wal raakt. Dat is niet erg, het wil zeggen dat ze al begrepen hebben dat het een filosofie is. Mijn didactische boodschap is aangekomen, dat merk je ook aan de tegenstand die ze oproept."

Jean schrikt niet terug van negatieve reacties van zijn stadsgenoten en vaak krijgt hij toch ook bijval maar hij is wel voorzichtig met wat hij over het bestuur van zijn land zegt. "Je moet je ideeën goed verpakken en de juiste gelegenheid vinden om te zeggen wat je denkt. Zo maar kritiek uiten op de gouverneur of de president, is niet gepast" legt hij uit als we hem er naar vragen in Antwerpen, waar minder oren meeluisteren. Op de luchthaven bij het inchecken van de grote zes-hoekige uit multiplex gemaakte kist met Trotation erin, vond hij een ideale gelegenheid om in aanwezigheid van de uniformen van militairen en politieagenten, kuiers en ander grondpersoneel, moeilijke vragen te stellen. "Ik moest de doos openmaken, men wilde weten wat er inzat. Bij het aanzicht van de verknipte wereldkaart die continenten en eilanden in een heel nieuw patroon verdeelt over het cirkelvormige oppervlak van Trotation, had men alleen maar meer vragen. Dat was mijn kans, die heb ik gegrepen en ik heb verteld waarover het werk gaat. Als wij al moe zijn, vroeg ik dan, moeten we dan niet proberen om onze omgeving zo goed mogelijk in te richten? Wat kan er gebeuren opdat onze vermoeidheid niet erger wordt? Hoe kunnen we geluidsoverlast bestrijden, wie zorgt er voor afvalophaling, waar moeten scholen ingeplant worden, wie zorgt voor de asfaltering van stoffige of modderige zandwegen, voor elektriciteitsvoorzieningen, voor schoon water in de volkswijken? Niemand zegt het, maar iedereen weet wie daarvoor kan zorgen. Dat zijn de mensen zelf maar ook de overheden die maar al te vaak andere prioriteiten hebben." Jean's verhaal sloeg zo goed aan daar in de luchthaven dat hij slechts honderd dollar hoefde te betalen om toestemming te krijgen met de buitenmaatse doos te reizen.

Met zijn fictionele machines heeft Jean een niet-bedreigende manier gevonden om maatschappelijke alternatieven voor te stellen. Daartoe schrijft hij ook teksten die de functie en de concepten waarop die kunstwerken steunen, uitleggen om het publiek te inspireren. De ene keer is zo'n tekst al cryptischer dan de andere. Een week na onze eerste ontmoeting, werkte hij een avond lang aan de tekst bij Trotation (zie box). Toen hij die tekst aan ons kwam voorstellen, vertelde hij dat hij er van wakker had gelegen. "Ik maakte me zorgen, om eerlijk te zijn, het angstweet brak me uit. Ik heb de hele nacht niet geslapen, ik moest haast huilen. Ik had heel de avond zitten werken en sleutelen aan voorstellen om het leven minder vermoeiend en beter georganiseerd te maken. Ik tekende de drie rotaties ook uit en ik was best tevreden over wat ik had gemaakt. Maar ineens kwam een gedachte in me op die me niet meer los liet: als er een Opperwezen is, we kunnen het niet weten, maar stel je voor...wat zou die God er dan van vinden dat ik zijn werk tracht te verbeteren? De natuur heeft wetten en wie ben ik om die te willen aanpassen? Wat als ik de toorn van zo een Opperwezen over me heen krijg omdat ik diens werk bekritiseer?"

Toen hij jong was, dachten vrienden en familie dat Jean priester zou worden. Hoewel hij geen uitmuntende leerling was, konden de broeders in het seminarie zijn stiptheid en nauwgezetheid waarderen. Maar Jean wilde een vrouw en dus leeft hij vandaag met Jeannine en hun drie kinderen, Julia, Jamie en Jordan, in Kalubwe, vanuit de stad met het busje twintig minuten richting "double poteaux". Thuis staan overal, netjes geordend, delen van half afgewerkte of alweer uit elkaar gehaalde machines en resten van het karton waaruit ze vervaardigd zijn. Zijn langzaam maar zeker bij elkaar gesprokkeld gereedschap hangt strak gerangschikt aan de muur of ligt verspreid over het oppervlak van het tafeltje waaraan hij werkt. Voor de vervaardiging van zijn machines is Jean een goede klant van de verkopers van oude kartonnen dozen en verzamelt hij ook stukken elektriciteitsdraad die hij stript voor de koperdraad. Als hij een dun geleidend pad maakt, zoals het cirkelvormig spoor waarop de centrale constructie van Trotation ronddraait, dan kan hij een hele nacht bezig zijn met het ontrafelen van het vervlochten koper. Draadje per draadje lijmt hij vervolgens op het kartonnen oppervlak en als het pad voldoende breed is, schuurt hij de houtlijm weer af, zodat het koper terug bloot komt te liggen. Ook de wieltjes van de rijdende constructie worden zo behandeld. Shortcuts neemt Jean in dit proces niet, hij gaat geen afgewerkte koper strips

kopen, hij gebruikt liever geen nietjes. Als hij in België ontdekt dat je zelf met eenvoudige middelen geleidende verf kan maken en die zelfs kant-en-klaar kan kopen, dan interesseert hem dat wel. Hij neemt nota van het recept en zal in Lubumbashi de grondstoffen voor het product bij elkaar zoeken om er één van zijn volgende circuits mee te schilderen.

Jean die een technische opleiding als electricien kreeg, is gefascineerd door wetenschappelijke kennis en de ingrepen op de werkelijkheid die er mogelijk door zijn. Als hij een pedagogische houding heeft tegenover anderen, heeft hij die nog meer voor zichzelf. Elk feit, elke verklaring en elke uitleg die hij krijgt over hoe dingen werken, slaat hij op en reproduceert hij ten gepaste tijden. Zijn wetenschappelijke ingesteldheid weerhoudt hem er echter niet van het onmogelijke voor te stellen, zoals een derde omwenteling voor onze planeet met Trotation. Het werk dat hij het volgende jaar voor MAONO creëerde, waarvoor de ontwerpen ook al geruime tijd klaar zaten in zijn schetsboek, behandelt geluidsoverlast. Het stelt een toekomst voor waarin redundant geluid bij wet verboden is en ingezameld wordt om verwerkt te worden tot muziek. De visuele metafoor hiervoor is een fles, in het Swahili 'Tshupa' genaamd wat meteen ook het woord is voor een baxter. Jean houdt van deze dubbele betekenis want wil dat het werk mensen helpt genezen. In de fles stelt het water (voor een goede geleiding licht gezouten), de verzamelde geluidsoverlast voor. Langs flexibele baxterbuisjes druppelt het water langzaam naar beneden, waar elke druppel voor een contact zorgt dat één van de zeven tonen van een elektronisch speelgoed klavier laat weerklinken. Een onwereldse melodie ontstaat zo. Er is geen beat, geen ritme, geen harmonie maar lawaai werd muziek zoals we die nog nooit te voren hoorden.

De metaforische machines die Jean bedenkt en laat bewegen, hebben door hun vergezochte functies een haast magische dimensie en ze lijken dan ook een eigen wil te hebben. Voor elke voorstelling of tentoonstelling, wordt het werk wakker gemaakt en in gang gezet. Bij de eerste voorstelling van de kunstwerken van MAONO 02013, zat er nog geen geautomatiseerde beweging in Trotation. De kunstenaar draaide de constructie met de hand rond. Een jaar later was het werk verrijkt met de motor van een boor en twee kleinere motoren uit afgedankte DVD spelers. Er was een hendel die de snelheid bepaalde waarmee de motoren de drie omwentelingen aandreven. Een WiFi-camera, een projector en een halve sinaasappel (als tegengewicht) vervolledigden het werk. De avond voor de vernissage hadden al deze delen nog niet allemaal tegelijk gewerkt. Er werd tot de laatste minuut geknutseld en gefinetuned, tot de machine eindelijk deed wat er van verwacht werd. Het publiek stond versteld van de tafel op drie poten waarop afwisselend langzaam en snel, drie omwentelingen een dramatisch geheel vormen, begeleid door het geflits van blauwe en groene LEDs, het ritmisch ratelende geluid van de wieltjes op het zelf gefabriceerde spoor en de elektrische impulsen van de handgemaakte stroomwisselaars. De projectie op de muur met een livestream van de opname van de WiFi camera in het hart van de machine, laat de toeschouwer zichzelf zien voorbij flitsen te midden van de chaotische willekeur van het voorgestelde nieuwe evenwicht.

Als de machine een jaar later in Antwerpen opnieuw uit haar slaap gehaald wordt, zal ze de volgende dag al drie uur aan een stuk draaien voor ze verhit en even moet rusten. Daarna heeft ze weer de goede zorgen van de kunstenaar nodig voor ze opnieuw in gang gezet wordt. Het nachtelijke werk dat Jean hier aan wijdt, lijkt haast een bezwering. De machine wordt kort opgezet. Dan gaat de kunstenaar er bij zitten, hij kijkt en blijft kijken, wel tien minuten lang. Dan gaat de motor weer aan, heel even maar. Daarna draait Jean met de hand de constructie nog eens een kwartslag, dan past hij iets aan onderaan de machine waar de centrale motor zit. Weer kijkt hij roerloos naar zijn werk, zijn handen steunen op zijn bovenbenen terwijl hij vooroverbuigt. Zo staat hij daar nog eens een hele tijd voor hij de machine weer op gang brengt. Als ze terug stopt, strijkt hij zacht met zijn hand over het koperen spoor en duwt het een beetje aan. Weer kijken, er lijkt geen einde aan te komen. Op deze manier gaat het uren verder. "De kunstenaar moet het evenwicht zoeken. Het is niet makkelijk." verklaart Jean.